

Проблеми та перспективи впровадження систем екологічного менеджменту на вітчизняних підприємствах

Розкрито проблеми та перспективи впровадження системи екологічного менеджменту на вітчизняних підприємствах. Запропоновано шляхи впровадження та удосконалення діючої системи екологічного менеджменту на підприємствах.

Ключові слова: екологічний менеджмент, підприємство, екологізація.

Раскрыты проблемы и перспективы внедрения системы экологического менеджмента на отечественных предприятиях. Предложены пути внедрения и совершенствования действующей системы экологического менеджмента на предприятиях.

Ключевые слова: экологический менеджмент, предприятие, экологизация.

Solved Problems and prospects of implementation of environmental management systems in domestic enterprises. The ways of implementing and improving the current system of environmental management in enterprises.

Постановка проблеми. За сучасних умов господарювання набуває поширення екологізація всіх видів діяльності, складовою якої є екологічно орієнтований менеджмент, який передбачає пошук та реалізацію заходів спрямованих на зниження екологічних. Проте необхідно зазначити, що питання впровадження екологічно орієнтованого менеджменту в діяльність вітчизняних підприємств на законодавчому рівні залишається недостатньо регламентованим. В умовах інтеграції економіки України до ЄС питання екологізації виробництва та створення системи екологічного менеджменту набуває особливого значення.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Питання вивчення стану екологічного менеджменту та напрямів його розвитку присвячені праці як вітчизняних, так і зарубіжних вчених, серед яких О. Балацький, Г. Білявський, Р. Єфремова, В. Ігнатов, В. Шевчук, А. Хачапуров. Проте питання ефективного впровадження системи екологічного менеджменту потребують подальшого дослідження.

Метою статті є визначення та обґрунтування дієвих заходів з підвищення ефективності впровадження системи екологічного менеджменту на вітчизняних підприємствах.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до міжнародного стандарту ISO 14001 системою екологічного менеджменту є частина загальної системи менеджменту, яка включає в себе організаційну структуру, планування діяльності, розподіл відповідальності, практичну роботу [1]. Таким чином, еколо-

гічний менеджмент – це система, за допомогою якої здійснюється управління тими видами діяльності підприємства, які завдають шкоди навколишньому середовищу.

З урахуванням вищенаведеного можна виділити такі основні ознаки екологічного менеджменту: 1) він є складовою загальної системи екологічного управління; 2) він є системою ринкового управління довкіллям; 3) його дія обмежується на територіальному ієрархічному рівні в рамках регіону, корпорації, підприємства у сферах з ринковими відносинами, насамперед, виробничій.

В умовах сучасного виробництва та ринкової економіки для досягнення необхідних темпів економічного розвитку, зростання обсягів виробництва, одержання прибутку в умовах жорсткої конкурентної боротьби на зовнішніх та внутрішніх ринках підприємства змушені проводити модернізацію виробництва, що, своєю чергою, викликає погрозу понадлімітного забруднення довкілля. У зв'язку з цим екологічний менеджмент з його інструментами управління довкіллям має стати мистецтвом прийняття ефективних управлінських рішень з метою поліпшення природоохоронної діяльності підприємства, запобігання погрози для довкілля на шляху вирішення його стратегічних завдань.

Першим кроком до створення системи екологічного менеджменту на підприємстві є чітке усвідомлення наявності екологічного аспекту в його діяльності. Екологічним аспектом є елемент діяльності підприємства, складова його продукції або послуг, яка взаємодіє або може взаємодіяти з довкіллям.

Проте, як свідчить практика, для виникнення необхідності в системі екологічного менеджменту недостатньо лише виявити екологічні аспекти діяльності. Для її впровадження на підприємстві має бути чітко сформульована і послідовна екологічна політика. Вона має бути документованою, відомою і зрозумілою не тільки персоналу і партнерам, а й усім стейкхолдерам – особам, що мають інтерес до екологічних аспектів діяльності підприємства, його продукції та послуг, а також особам, які відчули на собі вплив, пов'язаний з екологічними аспектами діяльності підприємства.

Будуватися і розвиватися екологічна політика та система екологічного менеджменту повинна за принципом послідовного вдосконалення, тобто бути спрямованою на досягнення кращих показників у всіх екологічних аспектах діяльності підприємства відповідно до його екологічної політики та поетапне наближення до поставленої мети, вибір реальних цілей і визначення реального часу їх досягнення [4].

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Однією з головних рис системи екологічного менеджменту є те, що вона впроваджується на добровільних засадах, за ініціативою самого суб'єкта господарювання. Декларуючи власну екологічну політику і впроваджуючи її на практиці через систему екологічного менеджменту, підприємство ліквідує формалізм адміністративно регульованої природоохоронної діяльності, а його екологічно спрямована діяльність перестає бути примусовим «додатком» до основної діяльності і не має суперечити національним стандартам природоохоронної діяльності [3].

Упровадження екологічного менеджменту на підприємстві можна вважати економічно корисним і доцільним завдяки таким факторам:

- економія виробничих витрат і ресурсів. Завдяки екологічному менеджменту можна значно раціоналізувати споживання сировинних матеріалів, води, енергії, скорочуючи, таким чином, виробничі витрати. Крім цього, значної економії ресурсів і коштів можна досягти за рахунок вироблення продукції, що підлягає вторинній переробці. Скорочення обсягу викидів шкідливих речовин допомагає уникнути штрафів і стягнень;
- покращення якості продукції. Існує безпосередній зв'язок між дотриманням принципів екологічної політики й екологічного менеджменту та покращенням якості продукції. Чимдалі, тим більше у свідомості споживачів якість продукції буде асоціюватися з її відповідністю екологічним стандартам. Не випадково велика кількість суб'єктів господарювання, які свого часу впровадили стандарти якості ISO 9000, пізніше звернулася до міжнародних стандартів екологічного менеджменту ISO 14000;
- покращення відносин із органами державної влади. Декларування екологічної політики і впровадження системи екологічного менеджменту зазвичай призводить до посла-

блення адміністративного тиску на підприємство з боку державних органів контролю. Більше того, впровадження системи екологічного менеджменту може відкрити можливості доступу до певних видів державної підтримки;

– розширення ринків збуту продукції і приваблення нових споживачів. Зростання громадської екологічної обізнаності безпосередньо відображається на поведінці споживачів, які вимагають від виробників екологічно безпечної продукції та послуг. Для виробників вихід на нові ринки збуту, особливо в розвинених країнах, неможливий без дотримання екологічних стандартів;

– вихід на новий рівень технологічного розвитку та інновацій. Пошук оптимальних з екологічного погляду виробничих рішень приводить до технологічного оновлення виробничих процесів, а також до появи інноваційних, тобто якісно нових, продуктів.

У процесі запровадження екологічного менеджменту необхідно насамперед глибоко проаналізувати техніко-економічну й фінансову ситуацію. Зокрема, необхідно визначити (встановити) вид продукції, який вироблятиме підприємство для відновлення свого потенціалу та нормального функціонування. Цьому передують аналіз усіх напрямів діяльності підприємства за критерієм конкурентоспроможності продукції (ціна, якість), ринкової частки, структури витрат і прибутковості. Наступний етап – забезпечення економічної безпеки підприємства. Цьому процесу передують забезпечення платоспроможності (поточна безпека), забезпечення ефективності використання ресурсів у процесі виробничо-господарської діяльності (тактична безпека), можливість забезпечення виживання в нинішніх умовах нестабільної економіки (стратегічна безпека). Метою безпеки є не тільки захист здоров'я населення, а й захист навколишнього середовища, необхід-

Етапи запровадження системи екологічного менеджменту на вітчизняних підприємствах

но визначити показники, які б кількісно оцінили стан і якість останньої. До таких кількісних характеристик можна віднести ступінь близькості стану екосистем до границі її стійкості, де буде загублена передбачуваність змін екосистем.

У цілому запровадження системи екологічного менеджменту включає в себе такі стадії (див. рис.).

На етапі розробки екологічної політики підприємства необхідно, щоб вона відповідала таким вимогам:

- відповідала типу, сфері та величині впливу на навколишнє середовище діяльності, продукції чи послуг підприємства;
- включала заходи щодо постійного вдосконалення і запобіганню забрудненню;
- включала зобов'язання щодо дотримання вимог законодавства України в частині природокористування та екологічних платежів;
- передбачала наявність організаційної структури з визначення та перегляду екологічних цілей та завдань.

Для ефективного функціонування системи екологічного менеджменту на підприємстві доцільно розробити методик визначення екологічних аспектів своєї діяльності, продукції чи послуг, які вони можуть контролювати та регулювати з метою визначення тих аспектів, які можуть мати чи мають вплив на навколишнє середовище. Крім того, при запровадженні системи екологічного менеджменту підприємству доцільно розробити програму досягнення цілей та завдань, яка має містити визначення та розподіл відповідальності за досягнення цілей і завдань на кожному ієрархічному рівні підприємства.

Таким чином, використання таких груп інструментів, які спираються на міжнародно визнані правові норми та екологічні стандарти, має сприяти виникненню економічної зацікавленості у суб'єктів господарювання до запровадження природоохоронних, ресурсозберігаючих і природовідновлювальних технологій на діючих та при будівництві нових виробництв.

Запровадження системи екологічного менеджменту на підприємстві дасть змогу отримати такі переваги: скорочення споживання ресурсів на одиницю продукції, зменшення виробничих експлуатаційних витрат, покращення якості продукції і виробничих процесів, забезпечення безперебійності виробничих процесів, зменшення екологічних платежів до бюджету за рахунок запровадження енергозберігаючих технологій. Разом із тим запровадження системи екологічного менеджменту на вітчизняних промислових підприємствах має деякі складнощі. Зокрема, це стосується витрат для сертифікації системи екологічного менеджменту на відповідність вимогам стандартів ISO серії 14000. Це зумовлено тим, що структура витрат на розроблення та запровадження системи екологічного менеджменту включає такі цільові витрати: витрати на розробку, запровадження та забезпечення застосування внутрішньої документації системи екологічного менеджменту (методик та інструкцій); витрати на підготовку і підвищення кваліфікації персоналу підприємства; витрати на збирання і систематизацію інформації для проведення первинного екологічного аналізу та виконання поставлених

цілей і завдань; витрати на комп'ютеризацію; витрати на нормативну документацію зовнішнього походження та податкові витрати (нарахування на заробітну плату, нарахування на обслуговування та експлуатацію обладнання).

Нині в Україні процес впровадження системи екологічного менеджменту на підприємствах за стандартами ISO серії 14000 тільки розпочався та набуває обертів. Крім того, стандарти ISO 14000 є добровільними. Але їх запровадження є необхідним як для держави, так і для окремого підприємства. Насамперед запровадження цих стандартів означає приведення нормативно-правової бази України у відповідність з міжнародними нормами, що є важливим кроком до забезпечення дотримання міжнародних процедур охорони навколишнього середовища в процесі виробничо-господарської діяльності підприємств. З іншого боку, прийняття цих стандартів в Україні обумовлено необхідністю запровадження нових економічних і організаційно-управлінських механізмів управління якістю навколишнього середовища і забезпечення екологічної безпеки нашої держави.

Сертифікація підприємств згідно зі стандартами ISO 14000 може розглядатися як проміжний крок до узгодження його діяльності з вимогами постанови Ради ЄС 1836/93 EMAS, оскільки принципи EMAS є надійнішою основою для досягнення основної мети введення стандартів у сфері екологічного менеджменту – зменшення рівня негативного впливу на навколишнє середовище. Першим кроком до запровадження стандартів ISO 14000 є поширення національних процедур екоаудиту, який є інструментом запровадження системи екологічного менеджменту на підприємстві. Необхідно зазначити, що Закон України «Про екологічний аудит», який є основним документом, що визначає основні правові і організаційні принципи здійснення екологічного аудиту і спрямований на підвищення екологічної обґрунтованості та ефективності діяльності суб'єктів господарювання. У 2004 році також створено Державний центр екологічної сертифікації Державного екологічного інституту Міністерства охорони навколишнього природного середовища України, який здійснює сертифікацію/реєстрацію екологічних аудиторів, екологічних аудитів і спрямований на підвищення екологічної обґрунтованості всіх суб'єктів господарювання.

Для великих і середніх підприємств доцільно проводити екологічний аудит з метою подальшого створення системи екологічного менеджменту і отримання сертифікату ISO 14000. Такі підприємства, на відміну від малих, можуть понести тягар витрат на запровадження і сертифікацію системи екологічного менеджменту, але вони виправдовують себе так само, як і традиційні заходи підприємницької діяльності, зокрема реклама, розширення виробничих потужностей, оновлення технічного оснащення. В довгостроковій перспективі ці підприємства отримують низку конкурентних переваг, зокрема функціонування ефективної системи екологічного менеджменту відкриває можливості розширення своїх ринків збуту, а також посилення своїх позицій на рин-

ках, де воно вже займає певну нішу. Екологічний аудит, а згодом і проведення сертифікації на відповідність ISO 14000 дасть змогу підприємствам не тільки зменшити свої витрати в процесі виробництва і збільшити прибутки, а й забезпечить довіру населення до їхньої продукції, а отже, і постійний попит. Крім цього, сертифікація дасть змогу полегшити стосунки підприємства з контролюючими державними органами з питань охорони навколишнього середовища.

На сучасному етапі розвитку ринкових відносин ігнорування екологічного чинника у довгостроковій перспективі може призвести до виникнення проблем, зокрема до дисбалансу у вітчизняній економіці. Екологічне удосконалення є конкурентною перевагою, якої можна легко досягти, створивши на підприємстві дієву систему екологічного менеджменту, провівши екологічний аудит, або ж отримати сертифікат ISO 14000 з подальшим дотриманням екологічних вимог у своїй виробничо-господарській діяльності.

Висновки

Проведені дослідження та аналітичне вивчення стану та напрямів розвитку екологічного управління на підприємствах свідчить про те, що його складова – екологічний менеджмент – є дуже вагомим інструментом, за допомогою якого можливо більш ефективно і результативно впливати

на стан довкілля. Але це можливо лише в тому випадку, якщо будуть побудовані система й механізми управління екологічними процесами, якщо управління буде орієнтоване не на виробництво як таке, а на екологічне виробництво. І в цьому сенсі саме екологічний менеджмент за своїм призначенням є системою стабілізації і гармонізації, що направлена на подолання розладу і досягнення узгодженості людини і природи, зменшує ризик забруднення навколишнього середовища і, відповідно, витрати на усунення його наслідків.

Список використаних джерел

1. Барков Д.И. Международные экологические стандарты качества продукции ISO 14000 и перспективы их внедрения в Украине / Д.И. Барков. – Режим доступа: http://www.erudition.ru/reference/printref/id.49971_1.html
2. Галушкина Т.П. Экономические инструменты экологического менеджмента (теория и практика) / Т.П. Галушкина. – Одесса: Ин-т проблем рынка и экономико-экологических исследований НАН Украины, 2000. – 280 с.
3. Пашков Е.В. Международные стандарты ИСО 14000. Основы экологического управления / Е.В. Пашков, Г.С. Фомин, Д.В. Красный. – М.: ИПК Издательство, 1997. – 254 с.
4. Соснин А.С. Стандарты ISO 14000. – Режим доступа: http://www.ecolog.spb.ru/article_iso14000.php

Класифікація видів ресурсозбереження на підприємствах машинобудування

Ю.О. НАБАТОВА,

асистент, Запорізький національний технічний університет

Досліджено рушійні сили підвищення ресурсоефективності виробництва і ресурсозбереження підприємств машинобудування. Здійснено огляд наукових публікацій з проблематики ресурсозбереження підприємств. Визначено ознаки та напрями класифікації ресурсозбереження підприємств. Встановлено умови ефективного використання ресурсів підприємствами машинобудування. Запропоновано розширити класифікацію ресурсозбереження за обсягами фінансування та результатами діяльності підприємств.

Ключові слова: ресурсоефективність, ресурсозбереження, класифікація, заходи, ресурси, ознаки, напрями, потенціал, результати.

Исследованы движущие силы повышения ресурсоэффективности производства и ресурсосбережения предприятий машиностроения. Осуществлен обзор научных публикаций по проблемам ресурсосбережения предприятий. Определены признаки и направления классификации ресурсосбережения предприятий. Установлены условия эффективного использования ресурсов предприятиями машиностроения. Предложено расширить классифика-

цию ресурсосбережения по объемам финансирования и результатам деятельности предприятий.

Ключевые слова: ресурсоэффективность, ресурсосбережение, классификация, мероприятия, ресурсы, признаки, направления, потенциал, результаты.

Motive forces of increase of efficiency of resources production and maintenance of resources enterprises of engineer are investigational. The review of scientific publications is carried out from the range of problems of maintenance of resources enterprises. Signs and directions of classification of maintenance of resources enterprises are certain. The terms of the effective use of resources are set by the enterprises of engineer. It is suggested to extend classification of maintenance of resources on the volumes of financing and results of activity of enterprises.

Keywords. Efficiency of resources, maintenance of resources, classification, measures, resources, signs, directions, potential, results.

Постановка проблеми. Ресурсозбереження в широкому розумінні – це витрати всіх видів ресурсів на виробництво